

С. Змунцилло

## Antemurale

Варшавські „Wiadomości Literackie“ (ч. 38) принесли відразу дві сенсації, що, зіставлені одна з другою, напроваджують на ряд думок.

Першою сенсацією є стаття „Самодержавя й війна“ з року 1905 знаного англійського письменника (поляка з походження) Джозефа Конрада, в якій він на тлі японо-російської війни подає пророчо-глибоку аналізу Росії, її істоти й політики.

Якими глибокими є думки Конрада зперед майже 30 літ, свідчить факт, що посмертна стаття та читається й сьогодні, як найактуальніша річ. Стаття та є певного роду о с т о р о г о ю з-за могили:

...І підносячись над усім тим, з незрозумілою впертістю погрожує Європі — через незлічими могили російського люду — та сама століття, змиршавіла п р и м а р а російської могутності. Дивна та й трівог повна з я в а, наїжена багнетами, озброєна кайданами й святощами обвішана: то щось не з того світу, то щось від в о в к у л а к и, що харчується людським мясом...

...З і с т р и ч н о г о б о к у вплив, що його Росія проявляла в Європі, уявляється цілковито безпідставним... Росія перемагає лише попередньо розоб'єдених... Є щось вражаючо нелюдське в характері російського деспотизму: є він навіженням, прокляттям, кинутим з неба кризь сутінь віків на велитенські простори лісів і степів, що залягли німим безміром на границях двох континентів, — це правдива пустеля, що в ній живе дух а н і С х о д у, а н і З а х о д у...

...Західня думка переступаючи кордони Росії, зараже підлягає ч а р а м самодержавства і стає шкідливою пародією себе самої... Найбільші умі Росії по марній боротьбі з тими чарами падали до стіп безнадійного деспотизму, ніби людина, що стративши рівновагу, летить в безодню...

...Повторювання в обличчі такої потвори слова еволюція... нагадувалоб зловісний жарт... Від недавна чуємо інше слово... власне слово р е в о л ю ц і я... Більше чи менше свідомо Европа готується побачити це видовище більш гвалтовне, але також може повне натхнення й шляхетньої краси, та проте надії Європи зійдугь на н і в е ц ь.

Мало хто з мудрців Європи мігби року 1905 виголосити подивугідне пророцтво в такій скромній формі:

Страсення, що допровадить російське самодержавя до упадку, н а п е в н о не буде революцією, плідною моральними для людськості наслідками, бо буде він лише бунтом рабів.

Так писав великий письменник Англії в р. 1905 і так промовляє він з-за гробу в р. 1933.

В тім самім числі того самого журналу на слідууючій сторінці знаходимо другу сенсацію. Справа йде про відповіді найчільніших представників сучасної інтелігенції (може не завжди національно польської, але в кожному разі інтелігенції Польщі) на анкету „Wiad. Lit.“ щодо ССРСР., її літератури, її „комуністичного експеріменту“ і взаімного „польсько-російського зближення“. Зупинятися на кожній

відповіді і на кожній особистості, що цю відповідь подає, — не варто. Мимо формальних „так“ і „ні“ й „розбіжності поглядів“ — всі відповіді майже об'єднують той самий дух, та сама психологія і, зрештою, той самий глибоко провінційальний „поступовий“ і „модернізований“ світогляд.

Коли учасник анкети відповідає на ці питання негативно (а так поступив лише один професор), то відповідь та виявляє таку ідейну плиткість, такий штучно-штивний „раціоналізм“, що бракує слів для її окреслення.

Ще гірш стоїть справа з другою, тільки частинно-негативною відповіддю старшого письменника: приходить він до ствердження потреби „зближення“ для створення бльоку людей словянських (?), що уявляється конечним з огляду на європейський хаос і тенденції з боку великодержав“.

Та найбільш сензаційно звучать відповіді позитивні, що часами, приймають форму урочистого пеану на честь Росії.

Один з п.п. професорів напр. стверджує, що „гігантність зайнятого нею (Росією) простору і цифра населення роблять так, що все, що в ній стається, саричинно дуже важливий вплив на господарчі, суспільні й політичні відношення решти світа“.

Чиж треба додавати, що п. професор, популяризуючи ідеї Р. Дмовського, проявляє при цім зовсім не професорську погорду до такого в науці важливого поняття, як „специфічна вага“, що обов'язує навіть і у випадку „гігантностей“ і „цифер“? „Гігантні простори“, як відомо, по році 1918 значно зменшилися. Але сила інерції — велика річ! І вона змушує п. професора „автоматично відчувати вплив“ значно більший, аніж відчувало попереднє покоління, коли „гігантність“ була більш „гігантною“. Один з парадоксів сучасності!

Що більше:

Таксамо для інтелектуалістів і для людей, що живуть у сфері контемляційно естетичній, Росія є силою (potēga) перш за все евою літературою..

Далі йде безконечна черга „цифер“ на тему Толстих, балету, театру, лірики, плястики й музики, що вони, як каже відповідь п. професора —

в сучаснім модерністичнім русі відіграють незмірно важливу роль.

Чиж варто цитувати з якою суверенною ігноранцією говорить професор про „всезагальне банкруцтво ліберально-капіталістичного ладу на Заході“, про „держави — представниці світа, що гине“, про „залізну льогіку Р. Дмовського“, про „Росію — велетенську експериментальну лабораторію“?

Правда, професор з боєм сердечним додає, що — відмінність устрою безумовно становить певне утруднення для взаїмного зближення обох держав...

Але не потребує журитися. Бо чиж відмінність устрою, скажемо, Китаю й Америки „становить перешкоду“ для торгівлі чи навіть „пактів“? По тих заявах, не дивниця, що

ідеї професора в інтерпретації не-професорів виявляються ще більш яскраво і ще менш „науково“, даючи виразний образ того, як думають і чим живуть деякі представники „контемпліційно-естетичної сфери“.

Для представників цих сфер всі ці совітські авербахи, раппи й маппи, вся совітська абракадабра — є сферою цілком знайомою, майже спільною, а ерудиція їх, в порівнанні з Зах. Європою, — просто застрашає... Єдине, що дуже турбує представників контемпліційно-естетичної сфери, це — проблема „ріжниць устроїв“, яка в їх свідомості виростає до історіософічних і просто містичних розмірів. Але й цю проблему розв'язується: один відважний письменник дає таку категоричну пораду:

тому, що Росія випередила Польщу в розвитку суспільнім, вже незабаром зявяться конечність усунення занадто яскравих ріжниць устрою для дотримання господарчої й політичної рівноваги Східної Європи.

Дивуватися тут немає чого: п. не-професор є лише консеквентніший за п. професора. Але п. не-професор не зупиняється лише над ідилічно есхатологічним пунктом „устроєвих ріжниць“, а консеквентно йде далі аж до трохи несподіваного кінця:

Найбільшу небезпеку для майбутнього Польщі становить нова Тарговіца: фашизм і соціаль-фашизм.

При чім автор подає сензаційно-нову інтерпретацію „Тарговіци“:

Фашизм, як спроба рятунку буржуазії перед революцією, для Польщі є можливий тільки через запродання її незалежності німецьким, англійським та італійським імперіялістам... За ціну нової Тарговіци! Оборона перед цією можливістю йде єдино через засадничу перебудову устрою Польщі, через нову... більш безоглядну оперту на силі мас пролетаріату конституцію...

Всього цього є аж занадто, щоб генеза „світогляду“, й ментальности цього учасника анкети стала ясна. Інший учасник анкети (здається навіть з числа, такби мовити, „католізуєчих“ снобів) — уважає, „що Росія впровадила в господарче життя те, що може вже незадовго повстане в решті держав“.

По отім всім недивно, що навіть „Газета Варш.“ (ч. 267) не витримала, і бачучи таку широку популяризацію ідей свого лідера, почулася змушеною до такої заяви:

Необхідно памятати, що навіть найтісніше порозуміння з совітською Росією на терені закордонної політики... не мусить в нашім суспільстві ослабити відпорність на виголошувани з Москви ідеї... Аджеж напр. політика миру й приязні з Туреччиною... в найменшій мірі не потягала нас до... залишення Християнства й прийяття Ісламу.

Влучно сказано. Тільки чи не дивно звучить це на сторінках власне „Газ. Варш.“? Таж розважання професорів і не-професорів з нагоди анкети „Вяд. Літ.“ є лише плодами тих ідей, що їх сіяли і сіють сьогодні якраз „Газ. Варш.“ і „Мисль Нар.“!

А на закінчення ще кілька слів з християнської „Газ.

Варш.“ Король фелетону з християнської „Мислі Народ.“ (ч. 37) з приводу самогубства Хвильового і інших апокаліптичних процесів на теренах сучасної України пише дослівно:

Тепер-то вже всі чотири держави, що сусідують з собою... — цілком справедливо будуть згідно і чуйно пильнувати, щоби українцям роги не хутко відросли.

Крім цього християнського уривку маємо ще й західно-європейський. *De mortibus aut bene aut nihil*. Та й саме прізвище убійника (Шварцбарт) мусілоб відповідно настроїти якраз цього — першого з посеред літературних антисемітів! Але в тімже фелетоні читаємо, що кілька літ тому хотіли відграбувати („одіурувач“) від Росії Україну... витягаючи з шинку того бідака Петлюру і посвячуючи п'яничку на гетьмана...

Цей стиль, тон і нарешті „історіозофія“ — хай в душі признає це сам християнський і західно-європейський король фелетону! — мають в собі християнськості і західноєвропейськості, мабуть, ще менше аніж анкета „Вядомосці Літерацкіх“.

*Юрій Лука*

## Розмова з минулим

### I.

*Historia est magistra vitae* — заспокоююче звучить ця латинська приказка. Можна собі легко уявити: добродушна муза Кліо звертається із словами насиченими мудрістю до життя народу повного несподіванок. Це є вказівки, як поступати в сучасному житті, як уникати помилок на будуче. Ця ідеальна історія Римлян не малаб мати в собі жадних суперечностей, в кожному разі не повинна мати в собі суперечних правд. Історик, той ніби ідеальний історик, має зречися всіх людських пристрастей і зимним поглядом заглядати в минуле. Бож він є учителем життя, стоїть над життям...

Дійсно є історичні факти, щодо котрих всі історики будуть в згоді, чи то дата Жовтих Вод, чи битви під Полтавою, чи смерті Шевченка або іншого Карла Великого. Інша річ, вибір фактів і документів, оборона одного, замовчання другого. В тім висловлюється „людськість“ письменника, його симпатій чи антипатій. Оповідують ті, що знали Костомарова, що він трясся зі злости, коли в його присутності хтось тільки вимовив слово: гетьман Мазепа. „Зрадник, зрадник!“ — цідив він крізь затиснені зуби.

В мурашнику істориків постійно йде робота перебудови того, що зробили попередники. Недавно з'явилася книжка